

Geçmiş Peygamberlerin Ashabı ile Hz. Peygamber'in Ashabı Arasında Bir Mukayese

Bünyamin ERUL*

Abstract

A Comparison of Companions of Past Prophets and Muhammad (Pbuh). History of mankind is at the same time history of prophets. The prophets had a very important role in different societies and civilizations at every age of history. These messengers responsible for conducting divine messages to their societies, met many enemies in their life times and gave hard struggles. However they always had believers or supporters, though sometimes few in number. In this study, prophets' struggles with their society and their opponents will not be mentioned but those who accepted their invitation, namely their companions will be. The relations of past prophets with the ummah they formed around them will be briefly explained. Basically in the direction Quranic narratives give, a comparison of past prophets' companions and Muhammad's (PBUH) companions will be made. The similarities and differences of past prophets' and Muhammad's (PBUH) will be given attention.

Key Words: The Prophets, the Companions, Noah, Abraham, Lot, Shuayb (Jethro), Moses, Yunus (Jonah), Jesus, Muhammad

Peygamberler, Yüce Allah'ın insanlar arasından seçip görevlendirdiği en hayırlı elçileridir.¹ Onların hepsi, kendilerinden sonra insanların Allah'a karşı bahaneleri kalmaması diye müjdeleyici ve uyarıcı elçiler olarak gönderilmişlerdir.² Değişik zaman ve mekânlarda, değişik toplumlara hitap etmelerine rağmen bütün rasüllerin getirdikleri din, verdikleri mesaj aynıdır. İçinde yaşadıkları şartlara bağlı olarak, söylemleri ve metodları zaman zaman farklılık arzetsede, onların tek hedefleri, öncelikle kendi

* **Doç. Dr.**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: berul65@hotmail.com.

1 38. Sad 46-47; 22. Hacc 75; 3. Al-i İmran 33.

2 4. Nisâ 165; 6. En'am 48; 18. Kehf 56; 2. Bakara 213.

toplumları olmak üzere, insanları Allah'a, O'nun yoluna, O'nun iradesine davet etmek, onları hakka ve hayra iletmek ve neticede huzurlu bir toplum, hayırlı bir ümmet tesis edebilmektir.

Misyonları bir olan bu elçilerin, muhataplarından aldıkları tepkiler, karşılaştıkları tavırlar, tarih boyunca hemen hemen aynıdır ve çoğu zaman da olumsuzdur. Birçoğu, çeşitli belgelerle, mucizelerle ve kitaplarla gönderilmiş olmalarına rağmen, kendi insanları tarafından kabul görmek şöyle dursun, yalanlanmış, alay edilmiş, yurdundan sürülmüş ve hatta kimisi de öldürülmüştür.³

Kendinden önce Allah'ın gönderdiği her peygamberin, sünneti ile amel eden ve emrine uyan havarileri ve ashabı olduğunu⁴ bildiren Peygamberimiz, başka bir vesile ile onlardan kimisinin ancak üç kişi ve küçük bir gurup ya da cemaat olduğunu, Hz. Musa'nın ashabında olduğu üzere bazılarının ise kendisini imrendirecek kadar büyük topluluklardan oluştuğunu haber vermiştir.⁵ Nitekim yeri geldikçe açıklanacağı gibi bu hususa Kur'an da yer yer işaret etmektedir.

Bu çalışmada Peygamberlerin kavimleri ile olan mücadelelerinden ve kendilerine karşı koyan insanlardan değil, elçiler ve davetlerine icabet etmiş insanlardan yani peygamberlerin ashabından söz edilecektir. Burada kısaca önceki Peygamberler ile çevrelerinde oluşturdukları ümmetleri arasındaki ilişkiler ortaya konacaktır. Ağırlıklı olarak Kur'an'ın verdiği bilgiler doğrultusunda geçmiş peygamberler ve ashabı ile Hz. Peygamber'in ashabı arasında bir karşılaştırma yapılacaktır. Ancak Kur'an'da, bazı peygamberlerden hiç söz edilmemiş, bazılarının ise daha çok kavimleri ve inkârcılarla olan mücadeleleri anlatılmıştır.⁶ Dolayısıyla sahip olduğumuz sınırlı bilgiler çerçevesinde ortaya koyacağımız bu mukayesenin, hem Peygamberimizin, hem de Sahabenin konumunu göstermesi bakımından yararlı olacağına inanıyoruz.

Bu makalede bizi ilgilendiren, peygamberlere inanan, onunla beraber olan, ona uyan kimselerin durumları, tavırları, peygamberleriyle olan ilişkileri, miktarları vb. hususlardır. Geçmiş peygamberlerin ashabıyla, Hz. Peygamber'in ashabı arasında benzeyen veya farklı yönler nelerdir?

3 5. Maide 70; 2. Bakara 61, 87; 6. En'am 10, 34; 7. Araf 101, 82.

4 Bkz. Muslim, *İman* 80, I. 69-70; Ahmed b. Hanbel, *Musned* I. 458, 461; İbn Mâce, *Zuhd* 34, no: 4284, II. 1432. Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber: "Peygamber var ki, kendisini toplumundan sadece bir kişi tasdik etmiştir" demiştir. Bkz: Muslim, *İman* 332, I. 188.

5 Bkz. Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, (Abdurrazzak'ın, *el-Musannaf*'ı ile birlikte), X. 408-9 No: 19519. tah. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut-t.y. el-Meclisu'l-İlmî; Ahmed b. Hanbel, *Musned* I. 401, 420; Tahavi, *Şerhu Muşkilil-Âsâr*, I. 332-3, no: 358.

6 40. Mu'min 78. âyette de belirtildiği gibi Yüce Allah Peygamberlerinden ancak bir kısmını anlatmıştır. Ayrıca bkz. 20. Taha 99; 11. Hud 49; 12. Yusuf 3, 102; 3. Al-i İmran 44.

Onlarla mukayese edildiğinde Sahabe'nin durumu, konumu nedir? İşte bu çalışmada bu ve buna benzer sorulara cevaplar aranacaktır.

Aslında, peygamberlerin, kendilerine inanan kimselerle olan ilişkilerini tespit ederken, onların gönderiliş sırasına göre kronolojik olarak çalışılmalıdır. Fakat bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadığımız için böyle bir sıralamâ cihetine gidecek değiliz. Mesela, Yüce Allah Hz. Hûd⁷ ile Hz. Salih'in beraberlerindeki inananlardan söz ederken, sadece onların rahmetiyle kurtardığını, azabından koruduğunu anlatmıştır.⁸

Yine Kur'an, Hz. Eyyub'un ailesinin yanısıra, bir o kadar daha inanan kimseler bulunduğunu haber verirken,⁹ Hz. Zekeriyya'ya inananların miktarı hakkında bilgi vermemiş, ancak onlardan "Gerçekten onlar iyi işlerde yarışıyorlar, çekinerek ve umarak bize yakarıyorlar ve bize karşı gönülden saygı duyuyorlardı"¹⁰ diyerek sitayişle bahsetmiştir. Dolayısıyla bu makalede, ashabından bahsedilen sekiz peygamber esas alınacaktır. Kur'an'da geniş bir şekilde ilk defa Hz. Nuh'un mücadelesinden söz edildiği ve kendisine inananlardan da kısmen haber verildiği için, önce Hz. Nuh'dan bahsedilecektir.

1. Hz. Nuh ve Beraberindeki İnananlar

Hz. Nuh'un, peygamber olarak gönderildiği kavmi arasında kaldığı tam dokuz yüz elli yıl boyunca¹¹ gece gündüz yaptığı davet çalışmaları, kavmini kaçırmaktan öte bir şey getirmedi. Hz. Nuh'un gizli ve âşıkâr yapmış olduğu çağrılarına uymaları hâlinde, nice dünya ve ahiret nimetlerine kavuşacaklarını müjdelemesine rağmen onlar, O'nu dinlemede ısrar ettiler.¹²

Hz. Nuh'a sadece, kavminin nazarında statüsü ve seviyesi düşük insanlar uymuştu ve neticede O'nunla beraber inananların sayısı pek de fazla değildi. Taberî'nin naklettiği rivayetlere göre onlar, Hz. Nuh, üç oğlu, hanımları ve birkaç kişiyle birlikte toplam 8-10 kişi veye en fazla 80 kişiydiler.¹³ Kavmi içindeki ileri gelen inkarcı gurup, Hz. Nuh'un kendileri gibi bir insan olduğunu, kendisine bu müstaz'af insanlardan başka kimsenin uymadığını bahane ederek O'nu yalanlamışlar ve çevresindeki bu zayıf insanları kovmasını istemişlerdi. Hz. Nuh ise, Rab'leri-

7 Bkz: 7. A'raf 72; 26 Şuarâ 139; 11. Hûd 58.

8 7. A'raf 73-9; 27. Neml 45-53; 11. Hûd 61-66; 41. Fussilet 17-8.

9 38. Sad 44; 21. Enbiya 83.

10 21. Enbiya 89-90.

11 29. Ankebut 14.

12 71. Nuh 5-7.

13 11. Hud 27, 40. Bkz. Taberî, *Tarihu't-Taberî, Tarihu'r-Rusul ve'l-Mülûk*, I. 183-189. tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire-t.y., Daru'l-Maârif, V. baskı.

ne kavuşacak ve Allah'a karşı kendisini savunacak kimseler olarak oldukça değer verdiği inananları asla kovmayacağını açıkça ilan etmişti. Kendisinin, Allah'ın hazinelerine sahip olmadığını, gaybı bilmediğini, melek de olmadığını ifade ederken, onların hor gördüğü bu kimseleri Allah'ın daha iyi bildiğini ve onlara hayır vereceğini umduğuna işaret ediyor, onların bu isteklerine uyması halinde mutlaka zalimlerden olacağını biliyordu.¹⁴

Asırları kuşatan görev süresince oldukça zalim ve azgın olan bu toplumun, kendisini yalanlamaları, alay etmeleri, tehditleri, sapıklık ve delilik ile suçlamaları, O'na isyan edip, şımarık insanlara uymaları, tanrıların terketmemeleri, inananlara büyük tuzaklar hazırlamaları ve birçok kimseyi de yoldan çıkarmaları karşısında Hz. Nuh: "(Rabbim) Benimle onlar arasını aç! Beni ve benimle beraber bulunan mü'minleri kurtar! Rabbim! Yeryüzünde kafirlerden tek kişi bırakma! Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar ve yalnız ahlaksız, nankör (insanlar) doğururlar!" diye Rabbine iltica etmek durumunda kaldı. Neticede Yüce Allah, O'nu ve beraberinde bulunanların bindiği bir gemiyle kurtarıp, Hz. Nuh'un karısı ve babasını dinlemeyen oğlu da dahil geride kalanları boğarak cezalandırdı.¹⁵ Yine Yüce Allah, Hz. Nuh ile beraber kurtardığı bu kimselerden bazısını esenlik ve bereket ile bir süre yaşatacağını ama daha sonra onlara, tarafından acı bir azab dokunacağını haber veriyor ki¹⁶ buradan onların bilahare Hak'tan sapacakları, Hz. Nuh ve O'nun yolundan kopacakları anlaşılmaktadır.

2. Hz. İbrahim ve Beraberindeki İnananlar

Hz. İbrahim, Allah'ın dost edindiği dürüst bir peygamber,¹⁷ Allah'a itaat eden O'nu birleyen başlı başına bir ümmet idi.¹⁸ Gençliğinden itibaren başta babası Azer'e ve Nemrud ile halkına karşı başlattığı davetinde müsbet bir netice alamayınca hicret edip ideal bir nesil oluşturmaya çalıştı. Allah'ın O'nun nesline peygamberlik ve kitap bahşetmesinden dolayıdır ki İsmail, İshak ve Yakub'ları salih birer insan olarak yetiştirdi. Böylece Allah, sadece İbrahim'i değil, İbrahim ailesini de seçip aemlere üstün kıldı ve emriyle onları doğru yolu gösteren önderler ve peygamberler yaptı.¹⁹ Hz. İbrahim, daha sonra mesajını her tarafa

14 11. Hud 27-31; 26. Şuara 111-114.

15 53. Necm 52; 54. Kamer 9; 7. Araf 60-64; 23. Mu'mininun 24-25; 71. Nuh 21-27; 26. Şuarâ 115-120; 11. Hud 42-46; 66. Tahrim 10.

16 11. Hud 48.

17 4. Nisâ 125; 19. Meryem 41.

18 16. Nahl 120.

19 6. En'am 74-84; 19. Meryem 41-50; 21. Enbiya 51-73; 2. Bakara 258; 37. Saffat 83-113.

iletebilmek için muhtelif yerlerde naip ve yardımcıları tayin etti. Ürdün'e yeğeni olan Hz Lut'u gönderdi. Suriye ve Filistin'e oğlu İshak'ı tayin etti ve Arabistan'ın iç kısımlarına büyük oğlu Hz. İsmail'i yolladı...²⁰. Böyle bir organizeli çalışma ile Hz. İbrahim, hedeflediği ideal bir ümmet oluşturma projesinin ilk bölümünü hayattayken gerçekleştirmeye muvaffak oldu. Nitekim Yüce Allah O'ndan ve oluşturduğu ümmetinden sitayişle bahseder.

"İbrahim ve O'nunla beraber bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine şöyle demişlerdi.: "Biz sizden ve sizin Allah'tan başka tapıklarınızdan uzağız. Size karşıyız ve siz bir tek Allah'a inanuncaya kadar sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir", "Andolsun onlarda sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır..."²¹

Hz. İbrahim, ikinci olarak oluşturduğu bu ümmetin kendinden sonra da devam etmesini arzuluyordu. Oğlu İsmail ile birlikte Kabe'yi inşa ederken şöyle dua ediyordu:

"Rabbimiz, bizi sana teslim olanlar yap, neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar. Rabbimiz, onlara kendi içlerinden, senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder..."²²

Gerçekten Yüce Allah, O'nun bu dualarını kabul etmiş ümmetini hem İsrailoğulları, hem de İsmailoğulları vasıtasıyla devam ettirmiştir. Nitekim Rasûlullah'ı (s) vafeden ayetlere bakıldığında, Hz. İbrahim'in duasının Peygamberimizin bi'seti ile gerçekleştiği görülür.²³

Risalet tarihine bakıldığı zaman Hz. İbrahim'in kendinden sonra gelen bütün peygamberlere kaynaklık ettiği görülür. Bu yüzden, Müslümanlar gibi, Yahudiler ve Hıristiyanlar da O'na sahip çıkmışlardır. Yüce Allah onların Hz İbrahim hakkında yaptıkları tartışmalar üzerine şöyle buyurulmuştur:

"İbrahim ne Yahudî, ne de Hristiyanı; dosdoğru bir müslümandı. Müşriklerden de değildi. Doğrusu insanların İbrahim'e en yakın/layık olanı O'na uyanlar, bu Peygamber (Hz. Muhammed) ve inananlardır..."²⁴

20 Mevdudî, *Hz. Peygamber'in Hayatı* I. 445. ter. Ahmed Asrar, I-III. İstanbul-1992, III. baskı. 21 60. Mumtahine 4, 6.

22 2. Bakara 128-9.

23 2. Bakara 151; 3 Al-i Imran 164; 62. Cuma 2. Ayrıca Hz. Peygamberin "Ben babam İbrahim'in duası, İsa'nın kavmine müjdesiyim..." buyurduğuna dair bazı rivayetler için bkz. Ahmed, *Musned*, IV. 127-8, V. 262

24 3. Al-i Imran 65-68.

Hız. Ali de "İnsanların peygamberlere en yakın olanları, onların getirdiklerini en iyi bilen kimselerdir" derken²⁵ aynı ayet-i kerimeye dayanmaktadır.

3. Hz. Lût ve Ailesi

Bilindiği gibi, Hz. Lut'un kavminde, erkeklerle ilişki (eşcinsellik) toplumsal bir hastalık haline gelmiş, kadınlar terkedilmişti. Hz. Lut'un uyarılarına karşı tepkileri, "Onlar (Hz. Lut ve adamları) temiz kalmaya çalışan insanlarmış, onları kasabanızdan çıkarın!" şeklinde olmuştur. Bunun üzerine Yüce Allah Hz. Lut'u ve -karısı hariç- ailesini, adamlarını kurtarmıştır.²⁶ Hz. Lut'un "Rabbim beni ve ailemi kurtar" diye dua etmesinden, insan görünümündeki misafir melekleri dahi rahatsız etmeye kalkışan kavminin ahlaksız tavrı karşısında "keşke size karşı bir gücüm olsa" deyişinden, azap öncesi Allah'ın emriyle ailesini geceleyin yola çıkarışından, sadece onları kurtarışından, Hz. Lut'a inanan kimselerin, karısı dışında kalan ailesi olduğu anlaşılmaktadır.²⁷ Taber'nin verdiği bilgilere bakılırsa, ona inanan ve kurtulanların sayısı on kişi bile değildir.²⁸ Nitekim Kur'an'da, "Orada müminlerden kim varsa hepsini çıkardık. Zaten orada müslümanlardan bir ev (halkın)dan başka kimseyi bulmadık" denilmektedir.²⁹

4. Hz. Şuayb ve Beraberindeki İnananlar

Hız. Şuayb, Medyen halkına gönderilmiş bir peygamberdir. İlgili âyetlerden, Medyen halkının putperest olduğu, ölçü ve tartıya riayetsizlik ve bozgunculuk gibi sosyal problemler yaşayan bir toplum olduğu anlaşılmaktadır.

Hız. Şuayb'ın davetiyle halkın bir kısmı O'na inanmıştır. Ancak kavminin ileri gelenlerinin, kendi dinlerine dönmemeleri halinde Hz. Şuayb'ı ve onunla beraber olanları, kentten atma ile tehdit etmelerine bakılırsa³⁰, inananların azınlıkta oldukları gibi bir sonuç ortaya çıkar. Hatta onları zayıf gören hasımları, kabilesi olmasa, Hz. Şuayb'ı taşlamayı bile düşünmüşlerdir.³¹ Hz. Şuayb'ın uyarılarına aldırmayan Medyen halkını Yüce Allah cezalandırmış, ancak, Hz. Şuayb ve onunla beraber olanları rahmetiyle kurtarmıştır.³²

25 Bkz: Seyyid Şerif er-Radi, *Nehcu'l-Belâğa*, s. 677, no. 96. Şerh: Muhammed Abduh, Beyrut-1987.

26 7. A'raf 80-84; 27. Neml 56.

27 26. Şuarâ 160-173; 11. 80-81; 15. Hıcr 63-5; 29. Kasas 33-34.

28 Taber, *Târîh*, I. 298.

29 51. Zâriyat 35-6.

30 7. A'raf 85-9.

31 11. Hud 91.

32 11. Hud 94.

5. Hz. Musa ve Ashabı

Kur'an'da hem kavminden, hem de ashabından en çok söz edilen peygamberlerden birisi de Hz. Musa'dır. Yüce Allah O'nu, kendilerine birçok peygamber gönderdiği, pekçok nimetler verip alemlere üstün kıldığı İsrailoğulları'na göndermiştir.³³ O'na ilk inananlar, Firavn'un Hz. Musa'ya karşı topladığı ülkenin ileri gelen sihirbazlarıdır. Onlar, insanları büyüleyen sihirlerinin Hz. Musa'nın âsâsı tarafından yutulup, boşa çıkartıldığını görür görmez, Firavun ve adamlarının aksine, bunun büyü değil, bir mucize olduğunu anladılar ve "Biz alemlerin Rabbi'ne, Musa ile Harun'un Rabbi'ne inandık" dediler. Firavun, izin vermediği halde sihirbazlarının Hz. Musa'ya inandıklarını görünce derhal onların ellerini ve ayaklarını çaprazlama kesme ve hepsini asma hükmünü verdiyse de, onlar "Zararı yok, (nasıl olsa) biz Rabbimize döneceğiz. Biz, ilk inananlar olduğumuz için Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umarız" diyerek karşılık verdiler. Allah'ın kendilerine bolca sabır vermesi ve canlarını müslümanlar olarak alması için dua edip kendilerine gelen bu açık delilleri ve Yaratıcı'yı tercih ettiler.³⁴ Kur'an açıkça tasrih etmese de, hadisenin akışından onların bu inançları uğruna canlarını feda ettikleri anlaşılmaktadır.³⁵

Bu aşamada, her ne kadar Firavun ailesinden bile imanını gizleyen kimseler var idiye de,³⁶ "Firavun ve önde gelen çevresinin kendilerini belalara çarptırmaları korkusuyla Hz. Musa'ya kavminden bir grup gençten başka inanıp itaat eden olmadı. Çünkü Firavun gerçekten yeryüzünde büyülenen bir zorba ve gerçekten ölçüyü taşıranlardandı..."³⁷ "O korkunç zulüm dönemi esnasında yalnızca az sayıda genç erkek ve kadın hakikat peygamberini lideri olarak kabul etme cesaretini gösterebilmiş, O'na itaat edip kendisini izleyerek, Firavun ve ayanı ile mücadelelerinde O'nun yanında yer almışlardır. Daha sonra gelen ayetler açıkça göstermektedir ki, İsrailoğulları Hz. Musa'nın nübüvvet ve risaletine inanmadıkları için değil, Firavun'un zulmüne düşer olmaktan korktukları için çekimser davranmışlardır. Bu korku onların manevi bir dejenerasyonunun sonucuydu. Her ne kadar hepsi de gerek ırk olarak, gerekse din olarak İbrahim, İshak, Yakub ve Yusuf'a mensup ve bu yüzden de

33 2. Bakara 40, 47, 49-61.

34 7. A'raf 103-126; 26. Şuara 43-51; 20. Taha 69-73; 10. Yunus 79-81.

35 İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Onlar, günün evvelinde büyücü idiler. Günün sonunda ise hayırlı şehidler oluverdiler". Bkz. İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, I. 256. Kahire-1351.

36 40. Mü'min 28.

37 10. Yunus 83-86.

müslüman iseler de, asırlar süren kölelik onları manen çökertmiş ve onlardaki İslam ruhunu yok etmişti.³⁸

Yüce Allah'ın emriyle Hz. Musa ve kardeşi Harun, sabır, tevekkül, namaz ve dualarla bu ruhu yeniden diriltmeye çalışmışlardır. Bir süre sonra Hz. Musa yine Rabbi'nin emriyle İsrailoğulları'nı geceleyin Mısır'dan çıkarıp denizden geçirmek üzere beraberinde götürmüştür. Allah, Hz. Musa'ya, Firavun'un yetişmesinden yana hiç korkmamasını, denize doğru yol almasını vahyetmiştir. Arkalarından kovalayan Firavun'un adamlarını gören *Musa'nın Ashabı*: "İşte yakalandık" deyince Hz. Musa: "Hayır! Rabbin benimle beraberdir ve bana yol gösterecektir..." demiştir. Allah Hz. Musa'ya âsâsını denize vurmasını emretmiş ve bunun üzerine deniz ikiye ayrılmıştır. Hz. Musa ve İsrailoğulları karşıya çıktuktan sonra, denizin tekrar kavuşmasıyla Firavun ve adamları boğulmuşlardır. Bu da Allah tarafından İsrailoğulları'na gösterilmiş bir mucize idi, ama onların çoğu yine inanmamıştı.³⁹ Böylece Yüce Allah, hor görülüp ezilmekte olan İsrailoğulları'na vermiş olduğu sözü, onların sabretmelerinden dolayı tam olarak yerine getirmiş, onları bereketli yerlere mirasçı yapmış, onları azgın düşmanları olan Firavun ve avanesinden kurtarmıştı. Firavun ailesinin onlara reva gördüğü her türlü işkence, oğullarının boğazlanması, hor ve hakir görülmeleri ve esaret yılları artık geride kalmıştı. Bundan böyle Hz. Musa'nın ashabına düşen, bunca nimete karşı Allah'a şükretmek, kurtarıcıları olan Hz. Musa ve Harun'a itaat ve ittiba etmek olmalıydı. Ancak vakıa hiç de böyle olmadı. Daha denizden geçer geçmez, putlarına tapan bir kavme rastlayınca Hz. Musa'ya "Onların ilahları olduğu gibi bize de bir ilah yap!" şeklinde akideye ters düşen bir talepte bulunma cahilliğini, bilinçsizliğini gösterdiler.

Hz. Musa, Rabbiyle konuşmak üzere kırk günlüğüne onlardan ayrılmış, onları başına Hz. Harun'u bırakmış, ancak onlar bu defa da Sâmirî'nin yaptığı buzağıyı (tanrı olarak) benimsemişlerdir. Hz. Harun onlara, fitneye düşürdüklerini, kendisine uymalarını ve emrine itaat etmelerini söylemişse de, onları bundan vazgeçirememiştir. Hatta onlar daha da ileri giderek Hz. Harun'u öldürmeye bile teşebbüs etmişlerdi. Hz. Musa'nın şiddetli tepkisi karşısında, sapmış olduklarını anlamışlar, Allah'tan afv ve bağışlanma dilemişler ve belki şükrederler diye affedilmişlerdir.

Yine Hz. Musa'nın Rabbi ile konuşmak üzere seçip götürdüğü yetmiş kişi 'Ey Musa! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız' demişler

38 Bkz: Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, II. 355-6. ter. Komisyon, İstanbul-1991, II. baskı.

39 Bkz: 26. Şuara 60-67; 20. Taha 77-79; 10. Yunus 84-87.

ve onları derhal yıldırım çarpmıştı. Sonra belki şükrederler diye tekrar diriltmişlerdi.

Kendilerine verilen bulutun gölgelendirmesi, kudret helvası ve bildiricinin eti, içinde bol bol yiyecekleri bulunan şehir, susadıklarında mucizevi bir şekilde Hz. Musa'nın asasını taşa vurmamasıyla fişkıran on iki pınara ve ayrıca istedikleri sebze, kabak, sarmısak, mercimek ve soğan gibi birçok nimete rağmen, Allah'ın ayetlerini inkar etmeleri, isyana dalmaları ve sınırı aşmaları yüzünden üzerlerine alçaklık ve yoksulluk damgası vuruldu ve Allah'ın gazabına uğradılar.⁴⁰

Aynı şekilde onlar, söylemeleri gereken bir sözü başka bir sözle tebdil ettiler. Cumartesi avlanma yasağını ihlal ettiler. Allah Rasülü olduğunu bildikleri halde Hz. Musa'yı incittiler. Allah'ın kendilerine kesmelerini emrettiği ineği kesmemek için adeta didindiler, neredeyse zoraki kestiler.⁴¹

Yine onlar, Allah'tan gelen Kitap'taki buyrukları alıp sıkıca uygulamaları gerekirken, ya yüz çevirdiler ya da varis oldukları bu kitabı dünyaya menfaati karşılığında sattılar.

İçlerinden bir grup, toplumun helak olmayı hakettiğini söyleyerek onlardan ümidini kesmişken, bazıları ise Allah'a mazeret beyan edebilme gayesi ve korunarlardan olma ümidi ile vaz u nasihata devam ettilerse de neticede gelen azabdan ancak kendilerini kurtarabildiler.⁴²

Allah, İsrailoğulları'ndan söz almış, içlerinden on iki başkan göndermişti. Namaz kılmaları, zekat vermeleri, elçilere inanıp, yardım etmeleri, Allah yolunda infak etmeleri halinde Allah, kendileriyle beraber olacağını, günahlarını örteceğini ve kendilerini cennetlere koyacağını vadedmişti. Fakat pek azı hariç, onlar sözlerini bozmuş, kelimelerin yerlerini değiştirmiş, uyarıldıkları şeylerden pay almayı unutmuş ve neticede kalpleri katılaştıran bu kimseler lanetlenmişlerdi.⁴³

Bir başka zaman Hz. Musa; "Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin, arkanıza dönmeyin, yoksa kaybedersiniz deyince onlar "Ey Musa! Orada zorba bir millet var. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyiz. Sen ve Rabbin gidin, savaşın, biz burada oturuyoruz!" demişlerdi.

Bunun üzerine Hz. Musa "Ya Rabbi, dedi. Ben kendimden ve kardeşimden başkalarına malik değilim. Bizimle, o yoldan çıkmış toplumun

40 7. A'raf 138-156, 2 Bakara 49-61, 20 Taha 81-97.

41 7. A'raf 163; 61. Saf 5; 2. Bakara 67-71.

42 2. Bakara 63-64; 7. A'raf 164-9.

43 5. Máide 12-3.

arasını ayır!" diye yakarınca Yüce Allah orasını onlara kırk yıl yasakladı ve yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşıp durmakla cezalandırdı.⁴⁴

Süphesiz bu anlatılanlardan başka, Kitab'a sınıksız sarılan ve namazlarını kılan, islah için çalışanlar da vardı.⁴⁵

Nitekim, "Musa kavminden öyle bir topluluk da var ki hakka götürürler onunla adalet yaparlar"⁴⁶ ayeti, O'nun getirdikleriyle yaşayan, O'nun yolundan giden bir zümreden övgüyle bahsetmektedir. Yüce Allah bu zümreden bir başka yerde ise şöyle söz etmektedir:

"Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten önderler yetiştirmiştik."⁴⁷

Hz. Musa'dan sonra İsrailoğulları'nın ileri gelenleri, yurtlarından sü-rüldüklerini, evlatlarından olduklarını belirterek, ısrarla peygamberle-rinden Allah yolunda savaşmak üzere kendilerine bir hükümdar gön-dermesini istemişler, fakat kendilerine savaş farz kılınca da, pek azı hariç bundan yüz çevirmişlerdi. Kendilerinin daha zengin olduklarını ileri sürerek, Allah'ın onlar için hükümdar olarak seçtiği Tâlût'a, hüküm-darlığı layık görmediler. Ancak, onun hükümdarlığı, bazı alametlerle isbatlanabildi. Bundan sonra Tâlût, Allah'ın emri gereği onları bir ır-maktan su içip içmeme konusunda denedi. İrmaktan içmeyenlerin sa-dakatini ortaya koyan bu sınavda, onlardan çok azı hariç çoğunun ır-maktan kana kana su içtiği görüldü. Nihayet Tâlût ve kendisiyle beraber inananlar ırmağı geçince Câlût'a ve askerlerine karşı güçsüz olduklarını belirtirken, Allah'a kavuşacaklarına kanaat getirenler "Nice az topluluk-ların, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip geldiğini" söyleyerek Allah'dan bolca sabır, sebat ve yardım dilediler ve neticede Câlût'u ve askerle-rini bozguna uğrattılar ve Hz. Dâvûd, Câlût'u öldürdü...⁴⁸

6. Hz. Yunus ve Beraberindeki İnananlar

Davetine icabet etmeyen halkına öfkelenerek onlardan kaçıp kurtul-mak isteyen Hz. Yunus, denize atılıp, büyük bir balık tarafından yutul-duktan sonra, Yüce Allah kendisini affetmiş ve yüzbin veya daha çok kişiye elçi olarak göndermiştir.⁴⁹ İlgili âyetlerden kavminin Hz. Yunus'a

44 5. Mâide 21-26.

45 7. A'raf 170.

46 7. A'raf 159.

47 32. Secde 24.

48 2. Bakara 246-251.

49 Onların sayısının 110, 120, 130 veya 170 bin olduğuna dair sahabe ve tabiundan farklı rivayetler gelmiştir. Bkz: İbn Kesir, *Muhtasarı Tefsir-i İbn Kesir*, III. 192. İht. M. Ali es-Sabuni, Beyrut-1401, Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, IV. Baskı.

inandıkları, Yüce Allah'ın da kendilerinden rezilliği kaldırdığı ve bir süre onları güzelce geçindirdiği ifade edilmektedir.⁵⁰

7. Hz. İsa ve Havârilere

Yaratılış cihetiyle farklı olmakla birlikte⁵¹ Hz. İsa, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve İsrailoğulları'na örnek kıldığı bir kul idi.⁵² Hz. İsa'ya verilen açık belgelere rağmen onlardan kimi inandı, kimi inkar etti.⁵³ Kendisine verilen mucizeleri sıralayıp, çevresindeki insanların inanmalarını itaat etmelerini istemiş, ancak onların inkar edeceğini anlayınca "Allah yolunda bana kimler yardımcı olur?" demiş, Havariler: "Allah'ın yardımcıları biziz, biz Allah'a inandık. Bizim (Allah'a) teslim olduğumuza şahit ol! Rabbimiz, indirdiğine inandık ve Elçine uyduk; öyleyse bizi şahitlik edenlerle birlikte yaz!" dediler.⁵⁴

Başka bir âyette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey inananlar, Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa da Havârilere: "Allah'a (giden yolda) benim yardımcıları kimdir?" demişti. Havariler: "Allah'ın yardımcıları biziz" dediler. İsrailoğulları'ndan bir zümre inandı, bir zümre de inkar etti. Biz de inananları düşmanlarına karşı destekledik, onlar üstün geldiler."⁵⁵

Yüce Allah: "Havârilere: 'Bana ve elçime inanın!' diye ilham etmiştim, onlar da "İnandık, bizim müslümanlar olduğumuza şahit ol!" demişlerdi. Sonra Havârilere, Hz. İsa'ya "Rabb'in bize gökten bir sofrada indirebilir mi? "İstiyoruz ki, ondan yiyelim, kalplerimiz iyice yatışsın, senin bize doğru söylediğini bilelim ve bunu bizzat görenlerden olalım" demişlerdi. Bunun üzerine Hz. İsa Allah'a dua ederek kendileri için bir bayram ve Allah katından bir mucize olarak gökten bir sofrayı indirmesini istedi. Yüce Allah da: "Ben onu sizin üzerinize indireceğim, ama ondan sonra kim inkar ederse, ben ona dünyalarda hiç kimseye yapmayacağım bir azabı yaparım" buyurdu.⁵⁶

Hz. İsa, İsrâil'in on iki kabilesini temsilen kendisine inananlardan on iki kişi seçtiğinden, Havârilere sayısının on iki olduğu bildirilmektedir. İncillere göre Havârilere, vaftiz oluşundan çarımha gerilişine kadar dai-

50 37. Saffât 139-146; 10. Yunus 98. Ayrıca Hz. Yunus'un bu mücadelesini Tevrat'la karşılaştıran: Eski Ahit, s. 874-5, İstanbul-1993.

51 19. Meryem 19-26; 21. Enbiya 91; 3. Al-i İmran 59.

52 43. Zuhuruf 59.

53 2. Bakara 253.

54 3. Al-i İmran 48-53.

55 61. Saf 14.

56 5. Maide 111-115.

ma Hz. İsa ile beraber olmuş, onun hizmetinde bulunmuşlarsa da, onların Hz. İsa'ya iman, itaat ve ittiba açısından bazı zaafiyetleri olduğunu gösteren pasajlar da vardır.⁵⁷

Yüce Allah Hz. Nuh, İbrahim ve peşlerinden gelen diğer peygamberlerden söz ettikten sonra şöyle buyurmuştur:

"Arkalarından Meryem oğlu İsa'yı gönderdik. Ona İncil'i verdik ve ona uyanların kalplerine şefkat ve rahmet (duygusu) koyduk. İcadettikleri ruhbanlığı biz onlara yazmamıştık, yalnız Allah'ın rızasını kazanmak için (onu kendileri icat ettiler) fakat ona gereği gibi de uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükafatlarını verdik. Fakat onlardan birçoğu da yoldan çıkmışlardır."⁵⁸

Ayrıca Allah Teâlâ Hz. İsa'nın canını alacağını, kendisine yükselteceğini, onu inkar edenlerden temizleyeceğini ve ona uyanları, tâ kıyamet gününe kadar inkar edenlerin üstünde tutacağını bildirmiştir.⁵⁹

8. Hz. Muhammed ve Beraberindeki İnananlar, Muhâcirler ve Ensâr

Kur'an'a baktığımızda sahabeden söz eden ayetlerde, onların Hz. Peygamber'e yetişmiş olmaları ve onu görmüş olmaları değil,⁶⁰ ona iman, itaat ve ittiba etmeleri, onunla beraber olmaları, ona yardımcı ve destek olmaları önplana çıkartılmıştır:

"Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o Elçi'ye, o ümmî Peygambere uyarlar...Ona inanan, destekleyerek ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla beraber indirilen nura uyanlar, işte kurtuluşu erenler bunlardır."⁶¹ "Muhammed, Allah'ın elçisidir. Onun beraberinde bulunanlar; kafirlere karşı sert, kendi aralarında ise merhametlidirler. Onların rüku' ve secde ederek Allah'ın lütuf ve rızasını aradıklarını görürsün. Yüzlerinde secdelerin izinden nişanları vardır... Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükafat vadedmiştir."⁶² "Fakat Rasul ve onunla beraber inananlar, mallarıyla canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır ve işte murada erenler onlardır."⁶³

Bazı ayetlerde ise sahabe, Hz. Peygamber'e inanan ve bu yüzden doğup büyüdükleri Mekke'den hicret etmek durumunda kalan *Muhâcir-*

57 Bkz. Cilacı Osman, *Havârî maddesi*, DİA, XVI. 513-6.

58 57. Hadîd 26-27.

59 3. Al-i İmran 55.

60 Hadisçilerin "sahâbi" tanımları ve bu hususta değerlendirmeler için bkz: Erul Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 5-6.

61 7. A'raf 157. Bkz: 2. Bakara 143, 285; 3. Al-i İmran 68, 110; 9. Tevbe 26; 8. Enfal 64 .

62 48. Fetih 29.

63 9. Tevbe 88.

ler, onlara kucak açan ve her türlü yardımı yapan *Ensar* ve daha sonra aralarına katılanlar olmak üzere üç kategoride zikredilir:

"İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler ve (Muhacirleri) barındırıp yardım edenler, işte hakıyla mümin olanlar bunlardır. Bağışlanma ve hudutsuz rızık onlar içindir. Sonradan iman edenler, hicret edenler ve sizinle birlikte cihad edenler, işte bunlar da sizdendir..."⁶⁴
 "(Allah'ın verdiği bu ganimetler) bilhassa yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden muhacir fakirleridir. İşte doğru olanlar bunlardır. Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler; kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Nefsinin tamahkarlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir. Onlardan sonra gelenler: 'Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanmış kardeşlerimizi bağışla, kalbimizde müminlere karşı kin bırakma... derler.'⁶⁵

Muhtelif ayetlerde ise savaşılanlar ile savaşmayanlar; cihad edenler ile inandıklarını iddia edenler, Fetih öncesi savaşılanlarla, Fetih sonrası savaşılanlar arasında mukayese yapılmış ve bunların birbirine eşit olmadıkları vurgulanmıştır:

"İnananlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile, mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından oturanlara üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de güzellik vadetmiştir, ama mücahidleri, oturanlardan çok daha büyük ecirle üstün kılmıştır."⁶⁶ "Elbette sizden (Mekke'nin) fethinden önce (hak yolunda) harcayan ve savaşılan (lar ile sonrakiler) bir olmaz. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşılanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah, hepsine de en güzel sonucu vadetmiştir..."⁶⁷

Zikrettiğimiz bu ayetlerde açıkça görüldüğü gibi Yüce Allah, sahabe-yi üstün ve faziletli kılan vasıflarından, yüksek erdemlerinden bahsetmektedir. Onlara vad edilen güzellikler, yapılan müjdelere, Allah'ın hoşnudluğuna erişmiş olmaları, iman, ittiba, itaat, bey'at, hicret, cihad, infak, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma, mallarını ve canlarını Allah yolunda seve seve feda edebilme gibi tarihte eşine pek rastlanmayan yüce meziyetlerden kaynaklanmaktadır.

64 8. Enfal 74-5 ve ayrıca bkz: 72. ayet.

65 59. Haşr 8-10.

66 4. Nisa 95-6.

67 57. Hadid 10.

Sahabenin bir başka halkasını oluşturan bedeviler hakkında ise Kur'an, onların müsbet yönleri kadar, menfi yönlerinden de bahseder:

"Ne Medine halkının, ne de onların çevresinde bulunan bedevî Arapların, Allah'ın Rasulü'nden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarının kaygısına düşmeleri onlara yakışmaz..."⁶⁸ "Bedevî Araplardan kimileri de var ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır, verdiği Allah'a yakın dereceler kazanmağa ve Rasul'ün duasını almağa vesile sayar. Gerçekten o, kendileri için yakın derecelerdir. Allah onları merhametinin içine sokacaktır."⁶⁹

Ancak bedevilerden bahseden diğer ayetlerde Kur'an, onlardan bazılarının takındıkları olumsuz tavırları dile getirmiş ve onları sert bir şekilde eleştirmiştir. Özellikle bu eleştiriler, Hz. Peygamber tarafından savaşa veya umre yolculuğuna çağırıldıkları hâlde, yenilme, bir musibetle karşılaşp geri dönememe korkusuyla çeşitli bahaneler ileri sürerek izin isteyip bu davete katılmamaları,⁷⁰ inanmadıkları halde, zekat alabilmek için inandıklarını iddia etmeleri ve bunu Hz. Peygamber'in başına kakmaları, biraz daha fazla ganimet alabilmek için kaba davranarak onu incitmeleri,⁷¹ Allah yolunda infaktan kaçınma, Allah'ın hükümlerini tanımama, müslümanların aleyhine ve hatta küfür ve nifaktan yana olumsuz tavırlar sergilemeleri⁷² üzerinde yoğunlaşmıştır.

Öte taraftan sahabeden bazı kimselerin çeşitli davranışları Kur'an'da eleştirilmiştir. Mesela, Hz. Peygamber'in toplantısını izinsiz terketmeleri,⁷³ farz kılınan savaştan geri kalmaları,⁷⁴ Hz. Peygamber Cuma günü minberde hutbe iradederken, Medine dışından gelen ticaret kervanının geldiğini duymaları üzerine, on iki kişi hariç,⁷⁵ Hz. Peygamber'i minberde ayakta bırakıp dışarı çıkmaları,⁷⁶ bazılarının Hz. Aişe'ye atılan çirkin iftiraya karışması⁷⁷ bunlar arasındadır.

Peygamberlere muhalefet, isyan veya peşinden gitmeme gibi geçmiş peygamberlerin ashabında karşılaşılan olumsuz tavırlar Hz. Peygamber'in ashabında pek görülmemektedir. Bu hususta Kur'an'ın dile getirdiği nebevî emri ihlal sayılabilecek şu iki misali kaydedelim:

68 9. Tevbe 120.

69 9. Tevbe 99, 102.

70 48. Feth 11-2; 9. Tevbe 90.

71 49. Hucurat 14, 17; 9. Tevbe 58.

72 9. Tevbe 97-8.

73 24. Nur 63.

74 4. Nisa 75-78, 9. Tevbe 38.

75 Buhâri, *Tefsir* 62/2, VI. 63.

76 62. Cum'a 11.

77 24. Nur 11-17.

1. Uhud Savaşında Rasûlullah (s) Abdullah b. Cubeyr (ö. 3) komutasında bir okçu birliğini, stratejik önemi haiz bir boğazın yamacına yerleştirmiş ve onlara, "Bizim onları yendiğimizi görseniz bile yerinizden ayrılmayın! Yenildiğimizi görseniz dahi bize yardıma koşmayın!" diye sıkı sıkı tenbihlemişti. Buna rağmen, müşriklerin bozguna uğradığını gören bu okçuların birçoğu "ganimet! ganimet!" diye bağırmağa başlamışlar, Abdullah b. Cubeyr, onlara Hz. Peygamber'in emrini hatırlatmışsa da, dinlemeyip savaş meydanına inmişler ve neticede hezimate uğramışlardır.⁷⁸

Onların bu hareketini Kur'an şu şekilde anlatır:

"Sizler Allah'ın izniyle düşmanlarınızı öldürürken, Allah size olan vadi-ni yerine getirmişti. Nihayet öyle bir an geldi ki, Allah arzuladığınız galibiyeti size gösterdikten sonra za'fa düştünüz, (Peygamberin verdiği) emir konusunda birbirinizle çekiştiniz ve isyan ettiniz. Kiminiz dünyayı istiyordu, kiminiz de âhireti istiyordu. Sonra Allah sizi denemek için onlar(ı yenme)den alkoydu. Ama yine de sizi affetti..."⁷⁹

Hız. Peygamber'in, bu okçu birliğine kesinlikle yerlerini terketmemeleri drektifini vermesine rağmen, onların çoğu, ganimet sevdasıyla, herşeyin bittiğini, maksadın hasıl olduğunu zannederek bu emri ihlal etmişler, kazanılmış bir zaferin hezimetle sonuçlanmasına, yetmiş kişinin şehit olmasına sebep olmuşlardır. Oysa komutanları Abdullah ile birlikte yerlerinde sebat eden okçular ise, "Biz Allah'ın Rasûlüne itaat edip, yerlerimizde durur, onun emrini terketmeyiz" diyerek⁸⁰ emre itaatı, ahireti ve şehadeti tercih etmişlerdir.

Görüldüğü üzere -bir komutan olarak ta olsa- Hız. Peygamber'in emrinin ihlali, Kur'an tarafından isyan olarak nitelendirilmiş ve söz konusu muhalefet, hiç yoktan bir musibet ve hezimete sebebiyet vermiştir. Fakat Allah, bu vesile ile müminleri denemiş, neticede onlara iyi bir ders vermiş ve nihayet herşeye rağmen onları affettiğini açıklamıştır.

2. Rasûlullah (s) Mekke'nin fethi için hazırlıklara başlamış, ancak bunu gayet gizli tutmuş, hatta Kureys'e herhangi bir casus veya haberin ulaşmaması için dua etmişti.⁸¹ Ancak, Hâtub b. Ebî Beltaa (ö. 30), Kureys'e bir mektup yazarak Hız. Peygamber'in Mekke'ye savaş için toparlan-

78 Buhârî, *Meğazi* 17, V. 29-30; Ebû Dâvûd, *Cihad* 116, no: 2662, III. 117-8; Ahmed, *Musned*, I.287.

79 3 Âl-i İmran 152. Bkz: Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, IV. 233-8 Beyrut, t.y.; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II. 113-4. tah. Mustafa es-Seka, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafîz Şelebi, Kahire-1955, II. baskı.

80 Taberî, *Tarih*, II. 509-510.

81 İbn Hişâm, a.g.e., II. 397; Taberî, a.g.e., III. 47.

diğini haber vermek istemiş ve mektubu bir kadınla göndermişti. Bu durumdan bir şekilde haberdar olan Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Zubeyr'i göndererek kadını yakalatmış, mektubun ulaşmasına mani olmuştu. Bu faaliyetinin ortaya çıkması üzerine Hâtıb, kendisinin Kureyş'te bir sığıntı olduğunu, diğer muhacirlerin ailelerini ve mallarını koruyacak akrabaları olduğu halde, kendi ailesini himaye edecek yakınları bulunmadığını, bununla onlar nezdinde yakınlarını koruyacak bir eli olmasını arzuladığını, bunu dininden dönmek, İslam'dan sonra küfre rıza göstermek kasdıyla yapmadığını söylemiştir. Hz. Peygamber onun doğru söylediğini belirtmiş, münafık olduğu gerekçesiyle onun boynunu vurmak için izin isteyen Hz. Ömer'e de, onun Bedir Savaşı'na katıldığını söyleyerek müsaade etmiştir. Bu olay üzerine şu ayetlerin indiği belirtilmektedir:⁸²

"Ey inanlar! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan kimseleri velîler edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkar ettikleri, Rabb'iniz Allah'a inandığınızdan dolayı, Rasûlü ve sizi (yurdunuzdan) çıkardıkları halde, siz onlara sevgi ulaştırıyorsunuz. Şayet benim yolumda savaşmak ve benim rızamı kazanmak için çıkmışsanız, içinizde onlara sevgi (mi) gizliyorsunuz? Oysa ben sizin gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz herşeyi bilirim. Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur..."⁸³

Burada da Rasûlullah (s)'in fetih için yapacağı seferi Mekke'lilere bildirmek isteyen Hatıb'ın Hz. Peygamber'in genel emrine muhalefet ettiğini, bu hareketi sebebiyle yukarıdaki ayetlere konu olduğunu, dolayısıyla hem onun, hem de bütün müminlerin bu konuda uyarıldığını görmekteyiz. Hatıb'ın bu davranışı, her ne kadar Mekke'deki ailesinin himaye edilmesini temin gibi bir mazerete mebnî ise de, neticede bunun aykırı bir davranış olduğunda şüphe yoktur. Ancak hedefine ulaşmadan engellenen onun bu girişiminin akîdevî bir boyutu olmayıp ta, sadece böyle ailevî bir sebebe dayanmış olması, onun doğru söylemesi ve özellikle onun İslam'ın ilk savaşı olan Bedr'e katılmış olması, Hz. Peygamber'in onu affetmesine yetmiştir.

Bazı sahâbîlerde görülen, Hz. Peygamber'in söz ve emrine aykırı davranışlarda hiçbir şekilde onun şahsını rencide edecek, gerek bir Peygamber olarak ve gerekse bir lider / komutan olarak bırakın onun otoritesini sarsmayı, onu zedeleyebilecek -mutlak anlamda- bir itaatsizlik veya isyan sözkonusu değildir. Yirmi üç yıllık risalet dönemi içerisinde saha-

82 Buhârî, *Meğâzi* 9, 46, V. 10, 89; *Tefsir* 60 / 1, VI. 60; Muslim, *Fedailü's-Sahabe* 161-2, II. 1941-2; Ebû Dâvûd, *Cihad* 108, no: 2650, III. 108; Ahmed, *Musned*, I. 80, 105, II. 296; Vakıdî, *Kitabu'l-Meğâzi*, II. 796-7. tah. Marsden Jones, Beyrut-1966, Âlemu'l-Kutub; İbn Hişâm, *Sîre*, II. 398-9.

83 60 Mumtahine 1-9.

beden Hz. Peygamber'e karşı sadır olan eleştiri, itiraz, itaatta gecikme ve nihayet birkaç söz dinlememe ve emri ihlal şeklindeki bu davranışlar,⁸⁴ aslında sahabenin Hz. Peygamber'in otoritesini ne kadar tanıdıklarını, ona karşı ne denli bağlı ve saygılı olduklarını gösterir. Bütün bunlar rîsalet boyunca, yüzlerce sahabe içerisinde sadece bazılarından südür etmiş istisnaî davranışlardır. İstisnalar ise kaideyi bozmadıkları gibi, tam tersine kaideyi güçlendirir.

Değerlendirme

Makalemizin konusunu teşkil eden geçmiş peygamberlerin ashabı ile Hz. Peygamber'in ashabı arasında ilgi kurma, karşılaştırma yapma, hem bazı âyet ve hadislerde hem de bazı sahabî sözlerinde görülmektedir. Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, önceki ümmetlerin peygamberlerine karşı bazı davranışlarına atıfta bulunarak, aynı konularda sahabeyi uyarmıştır:

"Yoksa, size gönderilmiş olan Elçinizden, daha önce Musa'dan istenilenleri mi istiyorsunuz? Ama her kim, hakikate inanmak yerine onu inkar etmeyi tercih ederse, doğru yoldan sapmış olur."⁸⁵ "Siz ey imana ermiş olanlar, Musa'ya eziyet eden (İsrailoğulları) gibi olmayın; (unutmayın ki) Allah (onu kendisine karşı veya kendisi hakkında) ileri sürdükleri iddialardan temize çıkardı. Çünkü o, Allah katında büyük şeref ve itibar sahibiydi."⁸⁶

Hız. Peygamber de zaman zaman, kendi ashabıyla, geçmiş peygamberlerin ashabı arasında mukayeseler yapmış, benzerlikleri ifade etmekten geri kalmamıştır. Bu hususta şu misalleri verebiliriz:

1. Ebû Saîd el-Hudrî'nin (ö. 64) naklettiğine göre, Rasûlullah (s), Hız. Ali'nin Yemen'den gönderdiği bir miktar külçeyi, Uyeyne b. Bedr, Akra' b. Hâbis, Zeyd el-Hayl ve Alkame veya Âmir b. Tufeyl'den oluşan dört kişi arasında taksim etmişti. Bunu gören ashabından biri, "Biz buna onlardan daha müstehak idik" dedi. Rasûlullah'a bu söz ulaşınca "Sabah akşam bana semadan vahy geldiği ve göktekiler bana güvendiği halde siz bana güvenmiyor musunuz?!" diye onlara sitem etti...⁸⁷

84 Misaller ve değerlendirme için bkz: Erul Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 121-150. 85 2. Bakara 108.

86 33. Ahzab 69. Bu, Ahd-i Atık'de (mesela, Sayılar xii, 1-13) zikredildiği gibi, bazı takipçilerinin Hz. Musa'ya atıkları iftiralara ve Kur'an'ın değindiği bazı aşırı taleplere bir işaretidir. Mesela, "Ey Musa, biz Allah'ı kendi gözümüzle görmedikçe sana inanmayız" (2. Bakara 55), yahut "sen ve Rabbin, ikiniz gidin ve savaşın!" (5. Mâide 24) Bkz: Esed Muhammed, *Kur'an Mesajı*, II. 867. Ter. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul-1999.

87 Buhârî, *Megazî* 61, V. 110-1; Muslim, *Zekat* 144, I. 742.

Abdullah b. Mes'ud'un rivayetine göre ise, hâdisi Huneyn günü (H. 6) yaşanmıştır. Hz. Peygamber o taksimde Arapların ileri gelenlerini başkalarına tercih edince, orada bulunan bir adam "Vallahi, bu, adalet gözetilmeyen, Allah'ın rızası kasedilmeyen bir taksimdir" demiş, bunu haber alan Hz. Peygamber'in yüzü kıpkırmızı kesilmiş, "Allah ve Rasûlü adil olmazsa, başka kim adil olur?!" dedikten sonra, "Allah Musa'ya rahmet eylesin. O bundan daha çok eziyet görmesine rağmen sabretti" buyurmuştur.⁸⁸

2. Sahabeden Ebû Vâkud el-Leysî anlatmaktadır:

"Rasulullah (s) ile birlikte Huneyn öncesinde yola çıkmıştık. Yolda bir ağacın yanına vardık. Ben dedim ki: "Ey Allah'ın Peygamberi! Kafirlerin silahlarını astıkları ve etrafında takdis ettikleri Zâtu Envât'ı gibi, şu ağacı (bizim için) Zâtu Envât tayin etsen?" Bunu duyan Hz. Peygamber: "Allahu ekber! Bu tıpkı, İsrailoğulları'nın Hz. Mûsa'ya: "Onların ilahları olduğu gibi, bize de bir ilah tayin et!" demeleri gibidir. Siz de mutlaka sizden öncekilerin yolundan gideceksiniz" buyurmuştur.⁸⁹

3. Hz. Peygamber bir vesile ile ez-Zubeyr'den bahsederken onu Havârîye benzetmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Her peygamberin Havârîsi vardır. Benim havârîm de ez-Zubeyr b. el-Avvâm'dır."⁹⁰

Önceki peygamberlerin ashabıyla kendileri arasında ilgi kurarak benzer karşılaştırmaları bazı sahâbîler de yapmaktadır:

Hz. Peygamber, Bedir Savaşı öncesinde ashabından kendisine katılan üçyüz kişi ile Şam'dan gelen Ebû Sufyan başkanlığındaki ticaret kervanını vurmak istemişti. Ancak bunu haber alan Ebû Sufyan, güzergâhını değiştirdiği gibi, Kureyş'ten de bin kişilik bir ordunun çıkmasını sağlamıştı. Bu durumda sahabe ya kervanla, ya da orduyla karşılaşacaktı. Özellikle hiç yoktan bir savaş ihtimali, sahabenin bir kısmında rahatsızlık ve isteksizlik doğurmuştu. Hatta Yüce Allah onlara bu iki taifeden birinin, yani kervan veya Kureyş'in onların olacağını vadediyor olması-

88 Buhârî, *Enbiya* 28, IV. 130; *Meğazi* 56, V. 106; Muslim, *Zekat* 140-1, I. 739. İlk rivayette her ne kadar "ashabından biri" deniliyorsa da, bu şahsın kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VII. 667'de (tah. Muhibbuddin el-Hatib, el-Mektebetu's-Selefiyye, Kahire-1407, III. baskı) onun ismine vakıf olmadığını söylerken; son rivayetteki şahıs Vakudî'nin rivayetine göre münafıklardan Muattib b. Kuşeyr el-Amrî'dir. Hakkında bilgi için bkz: İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, V. 225, no: 5010, Kahire-1970. Bu konudaki rivayetler hakkında değerlendirme için bkz: Erul Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 136-8.

89 Ahmed b. Hanbel, *Musned*, V. 218; Tirmizî, *Fiten* 18, no: 2180, IV. 475. Bkz: 7. A'raf 138.

90 Buhârî, *Fedâilu'l-Ashâb* 13, IV. 211; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I. 89, 102, 103, III. 308, 314, 338, 365.

na rağmen, onlar güçsüz olan kervanı istiyorlardı. O kadar ki, hak ortaya çıktıktan sonra bile, sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi Hz. Peygamberle tartışmışlardı.⁹¹ Medine'den çıkarken kervana diye çıkan ve savaş niyetleri olmayan sahabe, ilk defa ve bin kişilik bir ordu karşısında savaşmakla karşı karşıya kalacaklarını anlayınca bir hayli tereddüt etmişler, isteksizliklerini dışa vurmuşlardı. Çünkü onlar böyle bir savaşa hem psikolojik olarak, hem de sayı, silah ve süvarî olarak yeterince hazır değillerdi. Bu sebeplerden dolayı, savaşı istemediklerini dile getirmişler, bu hususta Hz. Peygamber'le mücadele etmişlerdi. Fakat biraz gecikerek te olsa onlar sonradan ikna olmuşlar ve korktukları savaşa razı olmuşlardı. Bunu sağlamada Hz. Ebû Bekir (ö. 13), Ömer (ö. 23), Mikdad b. Amr (ö. 33) ve Sa'd b. Muaz (ö. 5) gibi sahâbîlerin cesaret verici konuşmalarının da payı olsa gerek. Nitekim Mikdad, İsrailoğullarının tavrına atıfta bulunarak şöyle demişti:

"Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ın sana gösterdiğini yerine getir, biz seninle beraberiz. Biz sana, İsrailoğulları'nın Hz. Musa'ya dedikleri gibi 'sen ve Rabbin gidin savaşın! biz burada oturacağız' demeyeceğiz, sen yapacağın yap, biz seninle beraberiz."⁹²

Sa'd b. Muâz da, Hz. Peygamber'e olan bağlılıklarını şöyle dile getirmişti:

"Biz sana inandık, tasdik ettik, getirdiğinin hak olduğuna şahitlik ettik, bu uğurda sana itaat edeceğimize, seni dinleyeceğimize dair ahd u mîsak verdik, şu halde sen istediğini yap, biz seninle beraberiz. Seni hak olarak gönderene yemin ederiz ki, eğer bizi denize sürsen, seninle birlikte biz de dalarız ve bizden bir kişi bile ayrılmaz. Artık yarın düşmanla karşılaşmaktan da çekinmemekteyiz"⁹³

Hazırlıksız bir şekilde savaşa girmek durumunda kalan bazı sahâbîlerin başlangıçtaki bu bocalama, tereddüt ve tartışmalarını tabii karşılamak gerekir. Özellikle de bunun ilk tecrübe olacağı düşünülecek olursa, elbette birer insan olarak sahabe, Hz. Peygamber'le olmalarına, ilahî va'de rağmen, ilk etapta acı bir tecrübe yaşamaktan çekinmişlerdi. Ama sonradan bu tereddüt yerini itaata, teslimiyete bırakmış ve vadedildiği üzere Allah'ın yardımı ve zafer onların olmuştur.⁹⁴

Hz. Peygamber, tebliğ ettiği ilahi ve nebevî öğretiler vasıtasıyla, inanları ve onlardan oluşturduğu toplumu, maddî ve manevî her türlü pislikten arındırmaya, temiz bir toplum oluşturmaya çalışmıştır. Gerçek-

91 Bkz: 8 Enfal 5-8; Bkz: İbn Hişâm, *Sîre*, I. 606-7.

92 Buhârî, *Tefsîr* 5/4, V. 187.

93 İbn Hişâm, *Sîre*, I. 615.

94 8 Enfal 9-26.

ten de Hz. Cafer'in Necâşî'ye hitabederken çok veciz bir şekilde ifade ettiği gibi,⁹⁵ Hz. Peygamber, asırlardır süregelen bir cahiliyye toplumunu, 23 yıllık risaleti süresince asr-ı saâdet toplumuna çevirmeyi başarmıştır. Allah'ın hidayeti ve Hz. Peygamberin tezkiyesi⁹⁶ neticesinde cahiliyye döneminin zorba ve müşrik insanlarının, çok kısa sürede gerçekleşen bu toplumsal değişimle, nasıl örnek bir nesil olduklarına tarih şahittir.

İşte bu sebeple olmalıdır ki, bazı usulcülerimiz şöyle demişlerdir:

"Şayet Rasûlullah (s)'in nübüvvetini isbat için hiçbir mucize olmasa, sadece onun ashabı bile (bunun isbatına) yeter".⁹⁷

Yani, O'nun tezkiyesiyle oluşan bu yeni ve medenî toplumun, bir ashab-ı kiram toplumunun vücuda gelmesi âdetâ mûcizevî bir değişimdir ve yalnızca böyle bir neslin oluşumu bile onun Peygamberliğini isbat eder.

Sahabenin faziletini, birçok âyet ve hadise dayanarak 46 maddede izah etmeye çalışan İbnu'l-Kayyim (ö. 571/1350), 12. maddede Hz. Musa'nın ashabı hakkındaki "Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten önderler yetiştirmiştik"⁹⁸ âyetini zikrettikten sonra şu açıklamayı yapar:

"Yüce Allah sabır ve yakîn imanlarından dolayı onları, sonraki nesiller için kendilerine uyulan önderler yaptığını haber vermektedir. Çünkü dinde imamete sabır ve yakîn iman ile ulaşılır... Her kim bu mesabede olursa, Yüce Allah'ın emriyle rehberlik yapan imamlardan olur. Muhammed (s)'in ashabının, bu vasfa, Hz. Musa'nın ashabından daha layık ve daha müstahak olduğu malumdur. Çünkü onlar yakînî iman ve sabır bakımından, bütün ümmetlerden daha üstündürler. Bu nedenle onlar bu imamet makamına daha layıktırlar. Şüphesiz bu, Yüce Allah'ın şahitliği ve onları

95 "Ey Kral! Biz putlara tapan, ölü eti yiyen, her türlü fuhşiyatı yapan, akraba ilişkilerini koparan, komşuya kötü davranan cahilî bir toplum idik. Bizden güçlü olan, zayıf olanı yerdî. İşte Allah bize içimizden nesebini, doğruluğunu, güvenilirliğini ve iffetini bildiğimiz bir Rasûl gönderinceye kadar biz bu haldeydik. Oysa gönderilen bu Rasûl, bizi, Allah'ı birlemeye, O'na kulluk etmeye, O'ndan gayrı babalarımızın taptığı taş ve putları terketmeye çağırdı. Bize doğru sözlülüğü, emaneti yerine getirmeyi, akrabalarla ilişkileri devam ettirmeyi, iyi komşuluğu, haramlardan ve kan dökmekten el çekmeyi emretti ve bizi fuhşiyattan, yalan sözle şahitlikten, yetim malı yemekten, iffetli hanımlara iftira etmekten yasakladı. Bize yalnızca bir Allah'a kulluk etmemizi ve O'na hiçbir şeyi şirk koşmamayı emretti, namaza, zekatı ve orucu emretti. Daha başka İslam emirlerinden saydıktan sonra devamla "Biz de onu derhal tasdik ettik, ona inandık ve Allah'tan getirdiğine uyduk. Yalnızca Allah'a kulluk ettik ve O'na hiçbir şeyi şirk koşmadık. Onun bize haram kıldığını haram, helal kıldığını da helal kıldık..." Bkz: İbn Hişâm, *Sîre*, I. 336 ; Ahmed, *Musned*, I. 203.

96 Bkz : 2 Bakara 151, 129; 3 Âl-i İmran 164; 9 Tevbe 103; 62 Cuma 2.

97 Karafi, Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris, *el-Furûk*, Beyrut-t.y., Âlemu'l-Kutub, IV. 170.

98 32. Secde 24.

övmesiyle, Rasûl'ün onların nesillerin en hayırlısı olduklarına, Allah'ın seçtiği bir toplum olduklarına tanıklığı ile sabit bir durumdur..."⁹⁹

Gerçekten de, iman, itaat, ittiba ve teslimiyet gibi hususulardan diğer peygamberlerin ashabıyla karşılaştırıldığında, Hz. Peygamber'in ashabının ne kadar üstün oldukları gayet açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu durum hem keyfiyet, hem de kemiyet açısından böyledir.

Yukarıda zikrettiğimiz âyetlerde görüldüğü gibi, diğer peygamberlerin ashabı, bir-iki âyet ile övülmüş, örnek olarak takdim edilmişlerdir. Hz. İbrahim ve beraberindekiler ile, Hz. İsa'nın Havâfîleri böyledir. Oysa Kur'an'a baktığımızda, sahabenin iman, hicret, cihad ve Allah yolunda ortaya koydukları fedakarlıklar, pekçok âyette dile getirilmiş, Allah'ın kendilerinden razı olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁰ Hakikaten, gerek gizlilik, eza-cefa, açlık ve abluka, baskı ve işkence dolu, hicrete zorlanılan Mekke yılları olsun; gerekse bir yandan İslam toplumu oluşturma gayretlerinin yaşandığı, öbür yandan da dört bir taraftan gelen düşmanlarla kıran kırana geçen savaşların vuku bulduğu Medine yılları olsun, sahabenin mallarıyla, canlarıyla, imanlarıyla sergiledikleri tablo, her türlü takdirin üzerindedir.¹⁰¹

Nitekim Hz. Peygamber'e karşı sahabenin bağlılığını Hudeybiye'de müşahade imkanı bulan Kureyş'in ulularından Urve b. Mes'ud'un Kureyş'e aktardığı izlenimleri şöyledir:

"Ey kavmim! Vallahi ben birçok krallar gördüm, heyet olarak Kayser'e, Kistrâ'ya ve Necaşi'ye gittim. Vallahi, Muhammed'in ashabının ona tazim ettiği kadar, hiçbir kralın adamlarının tazim ettiğini görmedim..."¹⁰²

Yine Hudeybiye Sulhu'nu yenilemek için Medine'ye gelen, fakat ne Hz. Peygamber'den, ne de sahabeden olumlu bir cevap alamayan Ebû Sufyan da Mekke'ye vardığında "Size hepsinin kalpleri tek bir kalbe bağlı bir kavimden geldim" demektedir.¹⁰³

Keyfiyet bakımından sahabenin, diğer peygamberlerin ashabından farklı bir yönü de şudur: Önceki peygamberler, kendi kavimlerine gönderilmiş oldukları için, kendilerine inananlar aynı ırktan, aynı kökenden gelmektedirler. Oysa Hz. Peygamber'in ashabına bakıldığı zaman, onlar

99 İbnü'l-Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkûn*, IV. 117-8. Kahire-Dârul-Hadis baskısı. t.y.

100 Bkz: 26. Fetih 18; 9. Tevbe 100.

101 Bkz: 2 Bakara 143; 3 Âl-i İmran 110; 7 A'raf 157; 8 Enfal 64, 72, 74-5; 9 Tevbe 117, 88, 100; 48 Feth 29.

102 Abdurrazzâk, *Musannef* V. 336, no: 9720; İbn Ebî Şeybe, *Musannef* VII. 388, no: 36855. tak. Kemal Yusuf el-Hut, Beyrut-1989, I-VII.; Ahmed, IV. 329-330. Benzer itiraflar Ebû Sufyan'dan da gelmiştir. Bkz: Vakıdî, *Meğâzî*, II. 816.

103 Abdurrazzâk, a.g.e., V. 375-6, no: 9739. Benzer bir müşahade için bkz: Ebû Dâvûd, *Libas* 28, no: 4084, IV. 344.

sadece Kureyş'ten veya Arap ırkından değil, Arap olmayan ve kısaca "Acem" olarak adlandırılan ve çoğunluğu köle olan Habeş, Fars, Bizans, Kıptî asıllı çeşitli ırklardan kimseler mevcuttur.¹⁰⁴ Ayrıca sadece cahiliyyeyi yaşayanlardan değil, Hristiyanlardan, az da olsa Yahûdilerden, Zerdüştlükten ve diğer dinlerden gelip müslüman olmuş nice sahâbîler vardır. Farklı ırk, köken ve kültürlerden oluşan sahabenin, Hz. Peygamber'in etrafında yek vücut olmayı başarmaları da kayda değer bir ayrıcalıktır.

Meseleyi kemiyet bakımından ele aldığımızda da, durum yine böyledir. Geçmiş peygamberler içinde en çok ashabı olan peygamberler Hz. Yunus ve Hz. Musa'dır. Hz. Musa'nın ashabının tam olarak sayısı bilinmemekle birlikte, peşinden gelen kalabalıkların tümünün, Yüce Allah'ın takdirine mazhar oldukları söylenemez.

Hz. Yunus'a ise yüz binden fazla kimsenin inandığını ve güzel bir hayat yaşadıklarını Kur'an haber vermektedir.¹⁰⁵ Ebû Zur'a er-Râzî'ye (ö. 264/877) göre de Hz. Peygamber vefat ettiğinde, O'nu görmüş ve dinlemiş 114. 000 sahâbî vardı.¹⁰⁶ Bu rakam da Hz. Yunus'a inananların sayısı kadardır.

Netice olarak Hz. Peygamber'in ashabı, 23 yıllık Mekke ve Medine dönemlerinde Rasûl-i Ekrem ile olan ilişkilerinde, O'na olan bağlılıklarında, itaat, hizmet, hicret ve cihadlarında diğer peygamberlerin ashabından gayet bariz bir farkla, oldukça takdire şayan bir samimiyet örneği sergilemişlerdir. Hz. Peygamber'in hayatta olduğu süre içerisinde sahabenin gösterdikleri âl-i cenaplıklar ve fedakarlıklar, hem Yüce Allah tarafından, hem de bizzat Hz. Peygamber tarafından takdir edilmiştir.

"Muhacirlerden ve Ensar'dan (İslam'a girmekte) ilk öne geçenler ile, bunlara güzelce tabi olanlara gelince, Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. (Allah) onlara altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur."¹⁰⁷ "Allah'a ve Rasûlüne itaat edenler, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, siddîkler, şehidler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaşlardır."¹⁰⁸

104 Mehmet Efendioğlu, "Arap Olmayan Sahabîler" adıyla hazırladığı yüksek lisans tezinde bu konuyu çalışmıştır. M.Ü.S.B.E., İstanbul-1991, 266 s.

105 37. Saffât 147-8.

106 er-Râfî ise, bunun 60.000 olduğunu iddia etmektedir. Verilen bu rakamlar ile ilgili farklı görüşler ve detaylar için bkz: Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman, *Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, tah. Abdulvahhab Abdullatif, el-Medinetu'l-Munevvera-1972, II. 220-1.; İbnu's-Salah, *Ulumu'l-Hadis, (Mukaddime)*, s. 263 vd, Muessesetu'l-Kütübî's-Sakafiyeye, y.y.- 1350.; Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, s. 74-6. Ankara-1988, II. baskı; Aşık Nevzat, *Sahabe ve Hadis Rivayeti*, İzmir-1981, s. 28-31, ve 116-123.

107 9. Tevbe 100.

108 4. Nisa 69.